

Tour de Brabant Landbouw & Voedsel

Eerste oogst sessies stakeholders

Provincie Noord-Brabant





Landbouw en Voedsel leeft!

Om in de aanloop naar het Beleidskader Landbouw & Voedsel een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de ideeën van stakeholders, organiseerden we zo'n twintig sessies met ongeveer 125 deelnemers. Wat daarbij opviel, was de enorme betrokkenheid van alle deelnemers bij het thema 'landbouw en voedsel'. De sessies duurden anderhalf uur, maar over het thema was men toen nog niet uitgepraat. Opvallend was ook de enorme hoeveelheid tips en suggesties waar de deelnemers mee kwamen. Dat illustreert hoe groot het belang van deze sector is voor Brabant én hoezeer het thema 'landbouw en voedsel' leeft in alle sectoren van de maatschappij: van burgers tot boeren, van wetenschappers tot ambtenaren, van NGO's tot retailers. Wij zijn al die deelnemers zeer erkentelijk voor hun bijdragen en zijn intussen al aan het nadenken over manieren om de online bijeenkomsten in de nabije toekomst een vervolg te geven.

Over deze compilatie

Dit is een compilatie van suggesties, ideeën en meningen. Het gaat om een ongepolijste oogst. Het zijn de ruwe bouwstenen van wat straks het beleidskader Landbouw en Voedsel wordt. Het is dus nadrukkelijk nog geen coherente visie, geen adviesrapport en geen studie.

Samenvattingen per deelnemersgroep

Boeren

De positieve toon van de provincie over de agrarische sector is een positieve trendbreuk met de afgelopen jaren. Er gebeurt al veel. Maak als provincie *concreet* wat er nu nog moet gebeuren. | Laten we inzien dat gangbare landbouw belangrijk is. Belangrijk is ook een gelijk speelveld, zowel provinciaal als landelijk. Als alle bulkproducten dezelfde doelen krijgen (qua stikstof, fosfaat, gewasbeschermingsmiddelen, mest, enzovoort), gaan we in Brabant een gouden toekomst tegemoet. | Wij hebben behoefte aan duidelijkheid over wat de overheid verwacht en hoeveel tijd we daarvoor krijgen. | Omschrijf in wetgeving doelen, niet het hoe en de middelen. Geef vertrouwen dat wij 'het hoe' beter weten dan de beleidsmakers. | Het aanvragen van vergunningen is een complex en duur proces. Kan dat niet eenvoudiger? | Geef mestverwaarding een stimulans. | Pas op voor hokjesbeleid: de provincie heeft een afdeling voor mestbeleid, voor de bodem, voor emissiearm werken. Wat als je bedrijf dat allemaal doet? | Geef ruimte aan duurzame én biologische landbouw, aan arbeidsmigranten én robotisering, aan niet-gas én gas. | Stimuleer de totstandkoming van warmtenetten door het buitengebied slimmer in te richten. | De verbindingen tussen landbouw en andere transitieën kunnen helpen om één problemen op te lossen én slimmer om te gaan met middelen. | Zet in op ecosysteemdiensten, want dan draag je als provincie bij aan de wensen die in de maatschappij leven. | Heb oog voor de jonge generatie boeren en de benodigde ontwikkelruimte Voldoende areaal/ruimte voor primaire productie blijft noodzakelijk voor een vitale en levensvatbare keten.





Voedsel 1000

De landbouw kan kleinschaliger gaan produceren. Nederland hoeft niet de hele wereld te voeden, maar we kunnen de wereld wel voorzien van kennis. Er zijn kansen voor alternatieven. Denk aan natuurontwikkeling, gezonde bodem, ecosysteem- of landschapsdiensten. Dat kan allemaal geld opleveren. | Het geld moet naar innovaties gaan, niet naar rapporten en uitvoeringsprogramma's. Maak inspirerende voorbeelden zichtbaar. | Veel boerenbedrijven ondergaan een veranderingsproces. Neem een onderdeel daarvan als proefproject en deel de ervaringen. Dan ben je aan het *doen* in plaats van *praten*. | Geef ruimte om te veranderen. Een transitie kan alleen lukken als je stuurt op doelen, niet op spelregels. | Rek de regels op, laat het hoe aan de ondernemers over. Geef experimenteerterruimte. Maak dynamisch beleid; het bedrijfsleven kent innovatieprocessen 'go-' en 'no go'-momenten. | Beloon het kopen van gezonde en belast de aanschaf van ongezonde voeding: food pricing. | Door de coronacrisis hebben gezondheid en voeding een plek gekregen in ieders denken en doen. Grijp dus nu de kans om te kiezen voor voedsel dat dicht bij de productiebron wordt geconsumeerd. | Neem in de communicatie educatie en bewustwording mee. De consument moet mee in de transitie. Die bewustwording is ook belangrijk omdat aan de transitie wel een prijskaartje hangt.

Landelijke overheid

Boeren willen dat we sturen op doelen. Dat is best lastig, maar er komt een set van kpi's. | Transities zijn complex en te omvangrijk voor overheden of bedrijven om alleen te doen; het gaat altijd om een gezamenlijk belang. Vernieuwen kan niemand alleen. | Ketens kijken niet naar geografische afstanden. Als we naar andere marges willen voor boeren, dan is het belangrijk dat men elkaar kent en samenwerkt. Dat is de uitdaging als het gaat om duurzaamheid en ketens. | Stuur aan op private projecten. Juist partijen in de vleesketen zijn daar gevoelig voor, want ze zien aan het verdienmodel 'Beter Leven' dat ze ook geld kunnen verdienen met dierenwelzijn. | Laat kringlooplandbouw en akkerbouw samenwerken op het gebied van landinrichting of ruilverkaveling. Dat is provinciaal te regelen. | Nodig de voor de landbouw bepalende toeleveranciers en afnemers uit en onderzoek hoe agenda's synchroon kunnen lopen. | Wie zet de nieuwe standaard in duurzame landbouw, wie zorgt voor het nieuwe 'dominant design'? Als Brabant er een rol in wil spelen, dan hoort daar een intensieve samenwerking met de EU bij, want de EU is nog veel actiever dan Den Haag in het zoeken van die nieuwe standaard. | Financier wat je overeind wilt houden, zodat je de grond niet kwijtraakt aan zonnepanelen. | Met de verkiezingen in aantocht is dit een ideale periode voor Brabant om het ministerie een aanbod te doen dat het niet kan weigeren, juist vanwege de sterke innovatiekracht en de keten die Brabant heeft.





Gemeenten en waterschappen

Wijs gebieden waarbinnen één en dezelfde dynamiek speelt aan als aandachtsgebieden. Ga daar het gesprek aan: 'Hoe kijk jij tegen dit gebied aan?' Zo kom je los van het traditionele denken. En kom bij de boeren op het erf. | Praat niet in sectorale termen. In Altena gebruiken ze de term 'voedselsysteem', want landbouw en voedsel is niet alleen een vraagstuk voor de boer. | Integraal betekent vooral: voorkom dat overheden elkaar tegenwerken. Zorg voor één visie en verhaal. Geef ondernemers de ruimte om doelen in te vullen en toets daaraan (in Asten wordt alles getoetst aan het 'Programma transitie buitengebied' met drie doelen). | Aansluiten bij bestaande initiatieven is een goede optie. Geef ruimtes in het buitengebied dubbele functies of zelfs drievoudige functies (zoals in de stad). Besef dat integraal werken tijd kost. | Verbind opgaven en vind daarbij nieuwe perspectieven en kansen voor de ondernemer. Denk vanuit de keten en op welke schaal die werkt. Heb aandacht voor verschillen. | Zoals Remkes al zei: 'Niet alles kan overal'. Werk ruimtelijke sturing verder uit. Stel randvoorwaarden aan landbouw. Dat versterkt ook innovatie. Verleid ondernemers om anders te boeren, produceren, verwerken. Stuur ook op enthousiaste ondernemers die elkaar infecteren. Werk meer met doelvoorschriften. Het opschalen van pilots is cruciaal.

Groene partners

Neem als provincie het voortouw in meervoudig ruimtegebruik. Maak keuzes, richt je op droogtebestrijding, klimaatadaptatie, het combineren van natuur- en landbouwdoelen. En doe ook dingen minder of niet, zoals zonnevelden en boomteelt. Of doe ze elders. En wijs zones aan voor bepaald gebruik. Natuurinclusieve landbouw kan belangrijk zijn voor boeren die in de knel komen en voor wie technische innovaties vaak te duur zijn. | Vergeet niet dat dit vooral een sociale transitie is, want veel boeren stoppen. Hoe begeleid je hen? Richt fiscale regels beter in op de wens om te stoppen. | Normeer de gebiedsgerichte aanpak rond natuurgebieden, want de 'free riders' gaan zo ver als ze mogen. Geef dus kaders aan in de gebiedsgerichte aanpak. | Er zijn ecosysteemdiensten nodig. Ga snel in gesprek met melkveehouders zodat zij niet overgeleverd zijn aan loonwerkboeren en boomkwekers. | De potstal die een biologische boer wil bouwen, levert iets meer emissie op, maar de voordelen van diezelfde stal overtreffen dat. Geef hem dus wat ruimte.





Bioboeren

Waardeer de korte keten meer. Het is een grote sociale innovatie in de agrowereld want het is een directe link naar de consument. | De biologische sector biedt oplossingen voor maatschappelijke issues. Geef die de ruimte via ondersteuning en (minder) regelgeving. Durf ook te stoppen als iets niet werkt; Green Deal wordt bijvoorbeeld vaak misbruikt. | We hebben zoveel meer te bieden dan melk, vlees en aardappelen. Zorg voor meer pijlers onder je bedrijf. Provincie, ondersteun dat; denk aan ecosysteemdiensten, wateropslag, energieleverantie. | Benut de kracht van de Brabantse boeren voor ecologische innovatie. Maak de consument bewust van wat hij eet. | Een verbod op potstallen vanwege stikstofemissie gaat voorbij aan de goede dingen die zo'n stal oplevert, zoals vaste mest, koolstofvastlegging en bodemvoordelen. | Robotisering ruikt op; speel erop in via keten- (dus niet opbrengst-) optimalisatie. | Betrek jongeren bij de agrarische sector. Denk na over hoe we landbouw economisch houdbaar houden voor de volgende generatie. | Bouw laagsolderende gewassen af; mik op kwalitatief sterke groentes. | Houd bij gronduitgifte meer rekening met bioboeren. | Ondersteun de boer om te kiezen. Laat hem niet doorrommelen, stallen en grond bezet houden, vernieuwing en dynamiek tegenhouden. Richt mogelijkheden in voor wie vooruit wil. | Het beleidskader biedt een mooie kans om het jekwoord 'duurzaamheid' in te vullen: wat wordt ermee bedoeld qua klimaat, biodiversiteit, stikstof en doelen?

High tech

Een deel van de keten gebruikt nog weinig high tech; als we de keten beter inrichten, is hier een forse efficiencyslag te maken. | Boeren willen zelf proeven, ervaren en meemaken dat iets werkt – high tech is geen uitzondering. Daarom is de Boerderij van de Toekomst zo belangrijk, want die kan leereffecten creëren. Die laat zien: high tech kun je breed in de keten toepassen. | Er worden in Brabant geen fabrieken gebouwd, dat gebeurt in het buitenland. Durf groot te denken. Realiseer hier een maakindustrie plus infrastructuur en voorzie zo lokaal in vezels en eiwitten. | Het mooie van elk ecosysteem (zoals de Taskforce Toekomstbestendige Stallen) is dat je samen vooral *doet* in plaats van praat. In zulke samenwerkingen zit dan ook de toekomst. Maar er is ook een regisseur nodig die conclusies trekt. | Timmer het beleidskader vooral niet dicht voor de komende tien jaar. Maak het zó flexibel dat je kunt bijsturen. Wees als Brabant kieskeurig, probeer vooral niet overal de beste in te zijn. | Het belang van snel opschalen naar hogere TRL-niveaus is enorm. Schaal is nodig om patenten naar de markt te brengen. Dat vergt financiering. Maar ook expertise. | Vereenvoudig samenwerking met onderwijs en onderzoek. Nu lopen curriculum's en financieringen vaak niet gelijk. | Versnippering is een risico. Maak keuzes qua regio's: wie doet wat? Evenmin kun je elke keten of start-up helpen. Kies. | Prototypes maken en dingen ontwikkelen kunnen ondernemers ook prima zelf. Geef meer ruimte aan nieuwe initiatieven, zelfs als ze nu bij wet nog verboden zijn. Selecteer een x-aantal bedrijven die je vertrouwt en laat hen in een pilotvorm tests doen. Dat is de goedkoopste manier van innoveren die er is.





One Health

De boer verdient meer waardering én een eerlijke prijs voor zijn producten. Dat kan eventueel leiden tot minder dierlijke producten. | Welles-nietesdiscussies over wetenschappelijk bewijs staan de discussie over verandering in de weg. Er is in Brabant polarisatie tussen mensen. Mensen willen producten herkennen, vertrouwen en die producten moeten toegevoegde waarde hebben. De uitdaging is: hoe betrek je mensen? | Met meten maak je risico's inzichtelijk. In het project 'Boeren en Buren' doen omwonenden bijvoorbeeld zelf luchtmetingen. Dat geeft ze controle. | Vertaal de ambitie 'drie gezonde levensjaren toevoegen' in gezondheidsindicatoren en hoe je die kunt gebruiken bij innovaties. Dan wordt het concreet en krijg je de burger mee. Laat hem/haar zelfs meedenken over de indicatoren. | De Rotonde die het vorige college hanteerde, gaf al aan dat er gekozen moet worden, want nu herkennen Brabanders niet wat er gebeurt. De kunst is een goede verhouding tussen intensieve-, kringloop- en natuurinclusieve landbouw. | Stimuleer boeren tot convenantvorming, zodat ze vervolgens zelf bepalen met welke innovaties (dus *hoe*) ze doelen bereiken. Zo voorkom je dat innovatie strandt in regels. Neem dus de ondernemer mee en stuur op doelen.

Burgers

Een gezonde leefomgeving staat bovenaan. Veel burgers komen pas in beweging als er in hun directe omgeving iets aan de hand is; dat is een probleem als je burgers wilt laten meedenken over oplossingen. Geef ons meer stem, wij willen wel de luis in de pels zijn om tegenwicht te bieden in het gesprek. | Durf als provincie een scherp standpunt in te nemen over de wisseling van vlees naar plantaardige eiwitten. Durf je als provincie meer te richten op een regionale afzetmarkt, op kwaliteit van voedsel, niet kwantiteit. | Stop mestverwerking en de bouw van mestverwerkers, dan geef je een duidelijk signaal aan de sector. En geef ze tijd om af te bouwen. | Ga het ethische gesprek met de boer aan: 'Kunnen we je helpen uit de cyclus te komen van steeds meer moeten produceren?' | Help ons om politiek en bestuur in de uitvoeringsstand te krijgen: niet alleen praten, maar ook doen. Werk als overheid beter samen, stem af. Maak een begroting en bereken hoeveel vierkante meter alle functies in Brabant de komende jaren krijgen. Stuur daarmee. | Onderzoek alternatieve verdienmodellen voor boeren, dat is een richtinggevende taak van de provincie.





Kennis en onderwijs

Wat betreft de transitieopgaven hebben we de oplossing nog niet helder voor ogen. Er is dus experimenteerruimte nodig. Doe niet alsof alles kan. Grijp in en pas de randvoorwaarden aan. | Wie besluit waar zonneparken komen en waar niet? Voor het beleidskader is de vraag wie bepaalt (de governancevraag) heel belangrijk voor de transitie. Keuzes geven perspectief om binnen kaders te werken. | Er is niet één transitie, er zijn er meerdere. Durf een transitieagenda te maken, niet alleen een verduurzamingsagenda. | Goede coördinatie is belangrijk: Wat is onze kracht als Brabant? En hoe bundel je krachten en resources slim? Veel beleidskaders beginnen breed, spitsen dan toe op bijvoorbeeld precisielandbouw, maar vergeten daarna weer terug te koppelen naar het systeem. | Betrek jonge mensen, want zij kunnen creatief kijken, zitten minder in hun eigen silo. Zij hebben een breed perspectief op wat er in de wereld gebeurt. | Als je het op je boerderij over een andere boeg gooit, heb je vaak twintig jaar perspectief nodig. Ecosysteemdiensten gaan echter maar vier of vijf jaar mee en de vergoedingen zijn te smal. Neem dus ondernemerschap als vertrekpunt. | Kijk naar *kringlooeconomie*, niet alleen naar kringlooplandbouw. | Als Brabant zijn usp's kent, heeft het goud in handen, want je moet er niet aan denken dat straks elke provincie zijn eigen Circular Food Centre opent. | Het gedrag van de producent en consument is van groot belang. Hoe belonen we hun goede gedrag? Vroeger dachten we dat geld gedrag beïnvloedt, maar inmiddels weten we dat emotie en gevoel een grotere rol spelen.

Internationaal

De samenhang tussen voedselproductie, voedselveiligheid, klimaatverandering en biodiversiteit is sterk. | Brabant staat bekend als een gezonde provincie waar het goed toeven is. Als je dat wilt blijven waarmaken, moet je keuzes maken. Een scherp profiel is toekomstvast, helpt om keuzes te maken en dat versterkt zichzelf. Als je je keuzes goed kunt uitleggen, bepaal je de toekomst. Zorg voor één stem, niet voor twee geluiden. Erken het vertrekpunt, stel vast dat er in Brabant een goede sector is die zorgt voor goed en veilig voedsel. | We staan aan het begin van een paradigmashift in de landbouw. De kracht van Brabant is dat het boeren de ruimte geeft en brede kaders. Omschrijf het doel, maar niet de weg ernaartoe. | Waar in de wereld moet je voedsel produceren en waar is de kennis en kunde om dat goed te doen? Produceren zouden we in Nederland minder moeten doen, kennis en kunde benutten juist méér. Jaag samenwerking aan, produceer minder, maar stimuleer innovatie en rol de kennis uit die dat oplevert. Dan ben je nog steeds een agrofoodprovincie, maar heb je een heel andere rol. | De Brabantse problemen zijn niet uniek, ook elders hebben ze een overschot aan vee. Zoek contact met andere gebieden. | De boodschap van een beleidskader moet zijn dat het systeem veerkrachtig moet worden: we moeten met verandering leren omgaan. | Agrariërs raken ontmoedigd door generiek beleid en algemene woorden. Faciliteer dus gericht, zoek 'coalitions of the willing'. | Innovatie vraagt om meer experimenteerruimte én om meer wortel dan stok. Schrijf het beleidskader in de vorm van 'guiding principles', want beleid heeft de neiging achter te lopen en regels op te leggen. | Leg uit aan boeren welke kansen de EU biedt: er zijn diverse investeringsfondsen.





Winnaars Agrifoodpluim

Subsidie gaat naar plekken waar plannen gemaakt worden, niet naar plekken waar pragmatisch gewerkt wordt aan concrete oplossingen. Veel subsidie verdwijnt in het niets. Wees kritischer. | De salderingsregeling, de stop op de geitenhouderij en de biodiversiteitsmonitor zijn goede voorbeelden. Ook de mestdialogen waren een open gesprek. Maar het Plan-MER Mest is een dictaat. | Stuur op doelen in plaats van maatregelen. En formuleer integrale doelen. Zorg voor goede coaching in de uitvoering. | 'Practice what you preach': doe aanbestedingen voor inkoop zelf ook lokaal. | De sector steunen hoeft niet alleen met geld, maar kan ook met hulp, faciliteiten, advies, handelingsruimte. Bied steun op basis van maatwerk, want strakke kaders qua tijd, onderwerp en regelgeving maakt het ontoegankelijk voor kleine innovatieve ondernemers. En richt je op voorlopers, die (bijna per definitie) niet passen in standaardregels. | Zet natuur en boer niet tegenover elkaar, maar kijk hoe ze elkaar kunnen helpen: samenwerking als kans in plaats van bedreiging.

CEO's

Wees trots op wat we hebben. De agrarische sector in Nederland is van internationale topkwaliteit. Dat vergeten we te vaak. Er is schaarste (bodem, water, talent, etc.). De overheid moet een grotere rol spelen in de grondschaarste: zorg dat ruimte voor bedrijvigheid, wonen, natuur en recreëren zich in balans ontwikkelen via nieuwe vormen van ruilverkaveling, zonering, functieduiding en gemarkeerde gebieden. En laat voldoende ruimte over voor primaire productie. Rigoureuze halvering gaat niet werken, want dan verdwijnt ook kennis en R&D. Kleinschalig dient ruimte te krijgen (met nadruk op circulair en duurzaam); grootschalig heb je hard nodig voor de toekomst, want innovatie komt van de megabedrijven. Innoveren in zichzelf is niet de kunst, de crux is samenwerking in de keten om het te verzilveren. Neem daarom het probleem van de grote verdeeldheid serieus. Als we niet goed samenwerken, zijn anderen ons voor. Extra inzet en communicatie is nodig om de consument een eerlijke prijs te laten betalen en voor een betere relatie tussen boer en burger. Help de boer zijn erf open te stellen; onbekend maakt onbemind; daar kan de sector zelf veel aan doen. | Wees zelf een betrouwbare partner. Vereenvoudig en biedt continuïteit. Denk op lange termijn, toon visie. Het is nu te versnipperd, te complex en verandert te vaak. | We hebben goedkope arbeid nodig (en dat is ook bij verdergaande robotisering zo), dus laat de arbeidsmigranten dan ook goed wonen.





Studenten

Behoud de connectie tussen boer en burger; dat zij uit elkaar groeien is ongewenst | Pionierende ondernemers (boeren, maar ook verwerkers, handel) krijgen weinig zorg en hulp, en het vereiste tempo is te hoog voor kleine bedrijven. | Vlees duurder maken vermindert de toegankelijkheid ervan voor minder rijken, verslechtert de concurrentiepositie van Nederlandse boeren en vergroot de import. | Zet de BTW in ter stimulering van lokaal en duurzaam voedsel, maak import(vlees) duurder. | Geef boeren perspectief in de voedseltransitie. Systeemverandering en verduurzaming zijn hoognodig: meer lokaal en regionaal, meer vers, meer plantaardig, minder im- en export, minder/geen pesticiden en microplastics, gesloten kringlopen, verkoop aan huis, korte ketens, eiwittransitie, boeren, overheden en consumenten werken meer samen, efficiënter gebruik reststromen, zoals verwaarding in andere voedingsmiddelen. | Nieuwe technologieën kunnen helpen bij verminderen milieuproblemen en vergroten gezondheid burgers: kweekvlees, zuivel uit gras, 3D-printen, personalised food. | Stimuleer natuurlijke bemesting ter vermindering van gebruik kunstmest: gemengde grassen, nieuwe bemestingstechnieken, bacteriën. | Gebiedsgerichte aanpakken: benader alle partijen evenwichtig.

Thema's

Dit is een samenvatting van een aantal thema's die tijdens de sessies veelvuldig werden genoemd:

Verdienvermogen: breder verdienmodel en meer pijlers onder bedrijven, zet in op ecosysteemdiensten.

Korte keten: waardeer deze meer.

Stuur op doelen: geef agrariërs het vertrouwen dat zij de weg ernaartoe ('het hoe') zelf kunnen invullen, maak je beleid eenduidiger en integraler, wees flexibel en richt je niet op één oplossing/ontwikkeling (gangbare landbouw blijft ook belangrijk); benoem de verschillende uitdagingen in de verschillende sectoren; werk in gebiedscoalities;

Kennis verspreiden: etaleer biologische landbouw nog meer als bron voor mogelijke oplossingen; help bedrijven om te schakelen.

Aanjagen innovaties: creëer experimenteeruimte en gebruik de wortel in plaats van de stok; investeer mee in toepassingen hightech in landbouw, pak een rol om de eerste investering mogelijk te maken; het gaat ook om sociale innovatie; richt fiscale regels beter in op de nog te zetten stappen.

Consumenten: zet in op bewustwording rondom cruciale rol in verduurzaming voedselproductie.

Grondbeleid: te weinig grond voor biologisch/natuurinclusief.

Ruimtegebruik: pak regierol in meervoudig ruimtegebruik; stimuleer grondgebonden aanpak en natuurinclusieve landbouw; maak keuzes.

Inzet subsidies: wees kritisch op inzet subsidies, resultaten gesubsidieerde inspanningen worden niet verspreid.

Communicatie: politiek, zet natuur en boer niet tegenover elkaar, dat staat oplossingen in de weg; laat zien wat er allemaal gebeurt.





Welke rol kan de provincie vervullen?

- * Stuur op doelen, maar laat de exacte invulling over aan het veld. Geef vertrouwen.
- * Durf keuzes te maken en knopen door te hakken.
- * Stimuleer samenwerking.
- * Zet in op ecosysteemdiensten.
- * Zorg als overheid en overheden voor één visie en verhaal.
- * Waardeer de korte keten.
- * Draag zorg voor een goed innovatieklimaat.
- * Geef experimenteeruimte.
- * Stimuleer meervoudig ruimtegebruik.
- * Onderzoek de verdienmodellen van de toekomst.
- * Maak subsidies eenvoudig toegankelijk, stuur op resultaat niet op grote plannen.
- * Stimuleer talentontwikkeling.
- * Blijf zorgdragen voor een goed vestigingsklimaat (mobiliteit, cultuur, wonen, natuur).

